

Språkliga riktlinjer
för översättningen av
SNOMED CT
till svenska

Citera gärna Socialstyrelsens rapporter och uppge källan. Bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten. Det innebär att man måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Artikelnr 2011-1-14

Förord

Socialstyrelsen har uppdraget att utveckla och förvalta det nationella fackspråket för området vård och omsorg.

I uppdraget ingår översättning av det engelska begreppssystemet Snomed CT till svenska. Under tiden 2007 till 2010 har 277 000 engelska termer översatts till svenska. Från 2011 och framåt kommer den svenska versionen av Snomed CT att förvaltas och utvecklas av Socialstyrelsen. Det innebär bland annat att översättningsarbete fortsättningsvis kommer att göras både till och från engelska.

Översättningsarbetet involverar experter inom många områden. Därför är det viktigt att det finns språkliga riktlinjer för arbetet så att alla ska kunna behandla de språkliga frågorna som uppstår i arbetet på ett konsekvent sätt.

De språkliga riktlinjerna har utvecklats under arbetets gång och detta är den elfte versionen av dokumentet som nu blir en publikation.

Målet med de språkliga riktlinjerna är att svenska rekommenderade termer i Snomed CT ska återge ett så enhetligt och tydligt svenskt fackspråk inom vård- och omsorgsområdet som möjligt.

Syftet med de språkliga riktlinjerna är att ge stöd till alla som är involverade i översättningsarbetet eller i granskningen av översättningsarbetets kvalitet.

Huvudansvariga för arbetet med de språkliga riktlinjerna är *Anna Staerner Steen*, Socialstyrelsen, och *Åsa Holmér*, Terminologicentrum TNC.

Kristina Bränd Persson
Enhetschef
Fackspråk och informatik

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Inledning</i>	7
Språkliga riktlinjer för översättningen av Snomed CT till svenska	7
Principbeslut	7
Källor	8
1 Bra att veta om Snomed CT	9
1.1 Om ”begrepp” och ”poster” i Snomed CT.....	9
1.2 Vad är SEP-tripletten?.....	10
1.3 Fel och brister i Snomed CT.....	11
2 Begreppsorienterat angreppssätt	12
2.1 Tre steg i översättningsarbetet	12
2.2 Så här gör du när du måste välja mellan flera möjliga uttryck.....	13
2.2.1 Välj termerna – inte allmänorden eller jargongorden	13
2.2.2 Välj en rekommenderad term	13
2.2.3 Valet mellan latin, engelska och svenska	14
2.3 Så här behandlar du okända och problematiska begrepp.....	15
3 Allmänna språkråd och skrivregler	16
3.1 Anpassning av lånord till svenska	16
3.1.1 Stavning av lånord	16
3.1.2 Böjning av lånord	17
3.2 Val mellan stor och liten begynnelsebokstav	17
3.2.1 Liten begynnelsebokstav i fältet för rekommenderad term.....	17
3.2.2 Stor eller liten bokstav i namn och benämningar.....	17
3.3 Förkortningar	20
3.3.1 Initialförkortningar	20
3.3.2 Allmänna förkortningar	22
3.3.3 Måttenhetsbeteckningar	22
3.4 Bindestreck i sammansättningar	22
3.5 Bestämd eller naken form?	23
3.6 Samma form på svenska som på engelska?	25
3.7 Kulturspecifika begrepp och företeelser	25
3.8 Ordens ställning i en fras	26
3.9 Övrigt	27
3.9.1 Skiljetecken och andra skrivtecken.....	27
3.9.2 Tal med siffror eller bokstäver?.....	28
4 Källor för översättning av Snomed CT	29
Huvudkällor	29

Andra vägledande källor.....	30
Allmänna svenska och engelska källor	32

Inledning

De språkliga riktlinjer som ska följas vid översättningen av Snomed CT (Systematized Nomenclature of Medicine, Clinical Terms) till svenska finns upptagna i två dokument: dels det här dokumentet, dels dokumentet Principbeslut 20XX-XX-XX (datumet signalerar tidpunkten för det senaste beslutet). Som utgångspunkt för de språkliga riktlinjerna har vi använt oss av främst tre källor: Skrivregler för svenska och engelska från TNC, Medicinens språk och Medicinsk terminologi. I det här dokumentet hänvisar vi återkommande till dessa källor.

Språkliga riktlinjer för översättningen av Snomed CT till svenska

Det här dokumentet är vägledande för hur du som översättare eller granskare ska hantera olika språkliga och terminologiska aspekter av arbetet med Snomed CT-materialet. Riktlinjerna här är också föreskrivande, det vill säga dessa riktlinjer ska du följa framför det som sägs i andra källor. Så om de här språkliga riktlinjerna föreskriver att en term ska skrivas på ett visst sätt ska du följa det skrivsättet och inte till exempel skrivsättet i SAOL eller Medicinsk terminologi. I det här dokumentet finns även riktlinjer för hur du bör tänka när du står inför ett termval. (För enskilda termval, se den senaste versionen av dokumentet Principbeslut.) Vi vill uppmärksamma dig på att de termer som vi i det följande ger som exempel är skrivna i kursiv stil.

Principbeslut

Principbesluten, som kontinuerligt fattas av redaktionen, ska du följa oavsett vad andra dokument säger. Dokumentet Principbeslut uppdateras efter varje möte i redaktionen, så det datum som står i dokumentnamnet signalerar tidpunkten för det senast fattade beslutet. Här hamnar beslut om enskilda termval, alltså vilken term av två eller flera möjliga som du som översättare ska välja. Här kan även finnas anvisningar om hur ett uttryck ska stavas, om det finns flera stavningsvarianter. Här finns också råd om sådana ganska allmänna uttryck som återkommer i Snomed CT-materialet och som i översättningsarbetet bör hanteras på ett likartat sätt samt metauttryck som enbart är till för själva strukturen i Snomed CT. Om du tvekar över en skrivning bör du därför alltid göra en sökning bland principbesluten. Eftersom dokumentet fortlöpande fylls på kan det innebära att nyare beslut upphäver äldre. Du måste alltså alltid ta hänsyn till det senast fattade beslutet i en viss fråga.

Källor

Längst bak i det här dokumentet, i avsnittet Källor för översättning av Snomed CT, finns en sammanställning över de ordböcker, termsamlingar, handböcker och webbplatser som är tänkta att ge vägledning i översättningsarbetet. Men du ska förstås i första hand följa principbesluten och de språkliga riktlinjerna i det här dokumentet.

1 Bra att veta om Snomed CT

Snomed CT är ett mycket komplext system av sammanlänkade termer eller fraser, som emellanåt kan vara svårt att förstå sig på. I avsnitten 1.1–1.3 försöker vi ta upp sådant i Snomed CT som vi tror att du kan känna ett behov av att få veta mer om.

1.1 Om ”begrepp” och ”poster” i Snomed CT

Det som i Snomed CT kallas för ett begrepp har ett unikt begrepps-id och är samlat i en unik post. Varje sådan post innehåller olika fält med olika språkliga uttryck för Snomed CT-begreppet i fråga. För svenskans del kan ett Snomed CT-begrepp realiseras som en enordsterm (*vagusnerv*), en flerords-term (*kluven gom*) eller en fras (*vitellinblodkär i placenta, som helhet*). Och det är fraserna som emellanåt ställer till problem. En sådan här fras kan nämligen bestå av flera i terminologins mening riktiga begrepp (se vidare 2.1), uttryckta med regelrätta termer, men frasen kan också bestå av en sorts metaord som ska beskriva var i Snomed CT-strukturen frasen passar in.

Här följer ett exempel: I frasen *entire vitelline blood vessel of placenta* finns två termer: *vitelline blood vessel*, som motsvaras av *vitellinblodkär* på svenska, och *placenta*. Prepositionen *of* sammanbinder dessa två termer och leder till den svenska frasen *vitellinblodkär i placenta*. Metaordet *entire*, som inleder denna och många termer och fraser i hierarkin *body structure* (kroppsstruktur) i Snomed CT-strukturen, är av olika skäl behövligt för att Snomed CT-strukturen ska bli logisk (se vidare 1.2 om den så kallade SEP-tripletten). För att inte någon ska tro att *entire* ingår i det fackspråkliga uttrycket, ska du placera översättningen *som helhet* efter termen, föregånget av ett komma: *vitellinblodkär i placenta, som helhet*.

Ett annat exempel är frasen *both fallopian tubes and both ovaries (combined site)* som på svenska blir *båda äggledarna och båda äggstockarna, kombinerad lokalisation*. Här är det ganska tydligt att man i det medicinska fackspråket antagligen inte skulle använda sig av en sådan fras, utan denna fras finns med i Snomed CT till exempel för att kunna användas i elektroniska journalsystem.

I enlighet med ISO 704 ska alla termer i översättningen av Snomed CT inledas med liten bokstav. I Snomed CT-systemet är det dessutom viktigt att ange vilka termer som alltid måste inledas med stor respektive liten bokstav för att bli korrekt återgivna, eftersom detta kan skilja sig åt mellan olika språk. Man skiljer alltså på termer som blir korrekt återgivna oavsett om de inleds med stor eller liten bokstav och de termer som alltid måste inledas med antingen stor eller liten bokstav för att bli korrekt återgivna. Exempel: *Downs syndrom* måste alltid inledas med stor bokstav och *pH* måste alltid inledas med liten bokstav på svenska. I översättningen ska den informationen anges för de termer som berörs.

1.2 Vad är SEP-tripletten?

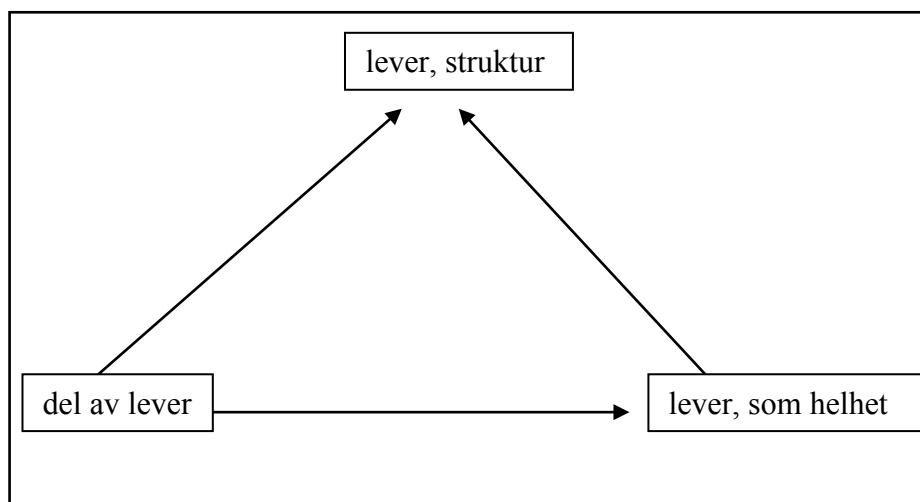
När du ska översätta hierarkin body structure blir du varse att många av de engelska termerna eller fraserna innehåller ordet structure. Det är vad vi har kallat ett metaord i Snomed CT, och vad det står för behöver förklaras ytterligare:

Alla relationer inom de olika hierarkierna i Snomed CT är tänkta att vara generiska relationer. (En generisk relation är exempelvis den mellan det överordnade begreppet ögonsjukdom och de underordnade begreppen glaukom och irit.) Det innebär att det i princip inte går att uttrycka en partitiv relation mellan begreppen. (En partitiv relation är exempelvis den mellan helhetsbegreppet tunntarm och delbegreppen duodenum, jejunum och ileum.) Men eftersom det inom hierarkin body structure måste gå att uttrycka en partitiv begreppsrelation har den så kallade SEP-tripletten införts i den hierarkin. (Mer om generiska och partitiva relationer finns att läsa i Sprirapport 481: Metoder och principer i terminologiarbetet, 1999.)

Exempel: Normalt borde underbegrepp inom hierarkin anatomisk struktur (anatomical structure), som innehåller allt normalt som hör till människans anatomi, uttryckas med vanliga termer som *lever*, *hjärta*, *öra* etc. Men hur skulle det då gå att uttrycka ”del av lever” när det otvivelaktigt är en partitiv, inte en generisk, begreppsrelation mellan ”lever” och ”del av lever”?

Lösningen för Snomed CT:s del har blivit att betrakta allt inom hierarkin kroppsstruktur som en ”typ av struktur”. Således ska ”del av lever” ses som ”en typ av leverstruktur”, och på motsvarande sätt ska ”leverstruktur, som helhet” ses som ”en typ av leverstruktur”.

Med andra ord är ett i terminologins mening riktigt begrepp som motsvarar till exempel den anatomiska enheten lever uppdelat i ett Snomed CT-överbegrepp: ”lever, struktur” och två Snomed CT-underbegrepp: ”del av lever” och ”lever, som helhet”. Man skulle alltså kunna säga att varje riktigt anatomiskt begrepp representeras i Snomed CT-systemet av ett litet begreppssystem som består av ett överordnat och två underordnade begrepp. Principen för detta kan du se i figuren nedan:

Principen kallas SEP-tripletten (SEP står för Structure-Entire-Part, på svenska struktur–helhet–del av). Det du ska översätta är dels ”X structure” (vilket i Snomed CT-strukturen står för ”hela eller del av X”), dels ”Entire X” (vilket i Snomed CT-strukturen ska ses som en ”typ” av ”X structure”), dels ”X part” eller ”Part of X” (vilket i Snomed CT-strukturen ska ses som en ”typ” av ”X structure” men också en del av ”Entire X”).

På det här sättet har man försökt att bibehålla principen om generiska relationer i alla hierarkier. Det förklarar varför ordet struktur ingår i många av begreppen i hierarkin kroppsstruktur och varför du ska låta struktur finnas kvar i den översatta termen eller frasen.

Observera att om det i en term eller fras i någon annan hierarki ingår ett anatomiskt begrepp så skrivs ”struktur” oftast inte ut. Exempelvis ”åtgärd på öga ” betyder egentligen ”åtgärd på ögonstruktur”, eftersom de begrepp som är underordnade ”åtgärd på öga” innehåller både åtgärder som är riktade mot ett öga som helhet och åtgärder som är riktade mot en del av ett öga.

1.3 Fel och brister i Snomed CT

Det är viktigt att vara medveten om att de engelska termerna eller fraserna (med andra ord: terminologin på det engelska källspråket) som finns i Snomed CT innehåller fel och brister, både inom systematiken och på ordnivå. Och även om Snomed CT kan sägas återspegla fackspråk är det inte alltid så att de engelska termerna eller fraserna du möter som översättare eller granskare av Snomed CT-materialet lever upp till kraven på väl utarbetad terminologi.

Sammanfattningsvis kan man säga att Snomed CT har brister på i huvudsak tre nivåer: terminologisk, medicinsk och strukturell. Systemet är inte systematiskt kvalitetsgranskat på någon av dessa nivåer, än mindre på alla tre samtidigt. Detta hade förstås varit önskvärt med tanke på att olika system från de olika brittiska och amerikanska språkområdena har slagits ihop.

Det vi kan glädja oss åt är att det sker ett ständigt förbättringsarbete av Snomed CT, en förbättring både av hierarkierna och av själva den engelska terminologin. Därför är det viktigt att vi som i någon roll deltar i översättningsprocessen bidrar till detta förbättringsarbete genom att rapportera de fel och brister vi upptäcker under arbetets gång till den internationella organisationen IHTSDO (International Health Terminology Standards Development Organisation) via Socialstyrelsen. Även allmänheten kan lämna synpunkter genom att kontakta Socialstyrelsen (för webbadress, se avsnittet Källor för översättning av Snomed CT i det här dokumentet).

Mer om Snomed CT som system finns att läsa i dokumentet SNO-MED CT User Guide som finns att ladda ner på IHTSDO:s webbplats.

2 Begreppsorienterat angreppssätt

2.1 Tre steg i översättningsarbetet

Din uppgift i översättningsarbetet är att med utgångspunkt från de engelska termerna eller fraserna i Snomed CT finna de bästa möjliga motsvarigheterna på svenska. I detta arbete ska du ha ett begreppsorienterat angreppssätt. Det innebär kort uttryckt att du ska gå till begreppet bakom den engelska termen eller frasen för att kunna hitta rätt term eller fras på svenska. (I Snomed CT-arbetet ska du utgå ifrån den engelska term eller fras som står i fältet Ursprunglig rekommenderad term – inte det som står i fältet Fullständig beskrivning eller efter rubriken Synonymer.) Observera att vi i det här dokumentet skiljer noga på vad som enligt terminologiläran är ett begrepp och vad som är en term: begreppet är den kognitiva föreställningen för något som finns i verkligheten, medan termen är det språkliga uttrycket för detta begrepp. I Snomed CT däremot menas med begrepp snarare den unika post som ett unikt begrepps-id är knutet till (se vidare 1.1). (Mer om begrepp och termer inom terminologiläran finns att läsa i Spri-rapport 481: Metoder och principer i terminologiarbetet, 1999.)

Med hjälp av en trappa illustrerar vi här de steg man bör ta när man har ett begreppsorienterat angreppssätt vid översättning:

Trappan består av dessa tre steg:

1. Det första steget handlar om att identifiera termen och eventuellt det delfackområde som termen ingår i, till exempel läkemedelsfrågor. I Snomed CT-materialet är det i en del fall givet, t.ex. genom den hierarki som begreppet ingår i. Men det kan också förekomma att en beskrivande benämning av exempelvis en undersökning består av ett frasliknande uttryck uppbyggt både av allmänna ord och av en eller flera termer. Då är det viktigt att urskilja dessa termer.

2. Steg två i trappan är på många sätt ett av de viktigaste i översättningen av Snomed CT-materialet och ska inte hoppas över. Då ska du skaffa dig en uppfattning om det begrepp som beskrivs med den engelska termen eller frasen. Det är högst väsentligt för ett begreppsorienterat översättningsarbete att skaffa sig en uppfattning om begreppet bakom termen på källspråket innan du väljer rätt term på målspråket.
3. Det tredje steget i trappan handlar om att ta reda på den etablerade svenska termen för begreppet, det vill säga den term som är etablerad inom det svenska fackområdet.

Trappan består av tre steg, men det är inte alltid den går att ta steg för steg. Ofta måste man vid översättning i stället röra sig upp och ner mellan de olika stegen. Pilen på bilden visar att det ibland faktiskt är tänkbart att gå direkt från steg 1 till steg 3. Har du identifierat termen och fackområdet **och** har en källa på detta fackområde där de språk du översätter mellan ingår, är chansen stor att du faktiskt får fram en svensk term motsvarighet den vägen, utan att gå via begreppet. Däremot vill vi framhålla att steg 2 är viktigt och bör tas, även om du har rätt källor, eftersom det kan påverka hela översättningens kvalitet. Steg 2 är också viktigt för att undvika en felaktig ord-för-ord-översättning av den engelska termen eller frasen.

2.2 Så här gör du när du måste välja mellan flera möjliga uttryck

2.2.1 Välj termerna – inte allmänorden eller jargongorden

Ofta kan du som översättare komma fram till att flera möjliga svenska uttryck, synonymer, motsvarar begreppet i fråga. Det kan för samma begrepp finnas ett uttryck (eller flera) som används inom det vetenskapliga medicinska språket, alltså en regelrätt **term**, och ett annat som används i samtal med patienter och anhöriga, det vill säga ett slags **allmänord** i det medicinska allmänspråket. Men det kan också finnas ytterligare uttryck i det medicinska arbetspråket, ett slags **jargongord** som används i kontakten hälso- och sjukvårdspersonalen emellan.

Observera att det i Snomed CT-arbetet rör sig om att som rekommenderad term i första hand välja ut den term eller fras som används i fackspråket.

2.2.2 Välj en rekommenderad term

Om ett begrepp kan uttryckas med två eller flera termer ska du välja den term som ligger **så nära den kliniska verksamheten som möjligt** som rekommenderad term (mer om val av term finns i avsnitt 2.2.3 nedan). Om det underlättar ditt arbete som översättare kan du i kommentaren nämna den term eller de synonyma termer som du tror förekommer parallellt med den term som valts som rekommenderad term. Först när en slutgiltig klinisk kvalitetssäkring av översättningen är genomförd kommer eventuella synonymer att läggas till. Då kommer det också att finnas möjlighet att byta plats på synonym och rekommenderad term. Redaktionen kommer under våren 2011 att ta fram förslag till råd och riktlinjer för arbetet med att lägga till synonymer.

2.2.3 Valet mellan latin, engelska och svenska

Observera att det inte kan ställas upp några fasta eller konsekventa regler för om man i den kliniska verksamheten föredrar en term från ett främmande språk (t.ex. en rent latinsk term: *graviditas extrauterina*), en term med försvenskad stavning (t.ex. en försvenskad latinsk term: *extrauterin graviditet*) eller en så kallat rent svensk term (t.ex. *utomkvedshavandeskap*). Här är det alltså upplagt för diskussioner och avvägningar under resans gång. (Läs mer i Medicinens språk, s. 24–25, 135–140.) Det går således inte alltid att uppnå enhetlighet även om man vill det, eftersom språkbruket inte är konsekvent och logiskt alla gånger och inte vi språkbrukare heller! Exempelvis kan det vara bättre att använda *gastrointestinal blödning* och inte *gastrointestinal hemorragi*; *höger cornu uteri* och inte *cornu uteri dextrum*; *processus zygomaticus i överkäken* och inte *processus zygomaticus maxillae*. Den som har sina kunskaper i latin intakta kan förstås stegra sig mot sådana här hybrider. Men sett ur ett modernt svenskt språkvårdsperspektiv är det i sin ordning att skriva så här. Vi likställer helt enkelt lånord från latinet med lånord från andra språk. (I det här dokumentet hänvisar vi enbart till latinet även om vissa led eller ord är lånade från grekiskan.) Framför allt kan man inte förvänta sig att den som arbetar inom hälso- och sjukvården i dag ska kunna veta om exempelvis en latinsk term är böjd och stavad i enlighet med latinets språkliga regler. Om vi tar exemplet *höger cornu uteri* (som rekommenderas i stället för *cornu uteri dextrum*) får vi betrakta *cornu uteri* som det lånade uttrycket som helt utan anpassning lånats in i svenskan (sådana uttryck kallas för citatlån). Däremot är *dextrum* inte inlånat, utan det svenska *höger* inleder frasen. (Mer om anpassning av lånord står i 3.1.)

Här följer, trots att det är svårt att ställa upp fasta regler, allmänna rekommendationer om hur du bör tänka i valet mellan uttryck från främmande språk och svenska.

I valet mellan latin och svenska:

1. Om två termer används i lika stor utsträckning i den kliniska verksamheten och står för samma precisa begrepp ska den mer svenska termen väljas som rekommenderad term; den andra kan nämnas som synonym i kommentarfältet. Välj alltså exempelvis röda hund som rekommenderad term i stället för rubella, och näsmussla i stället för concha nasalis. Det innebär vidare att du ska välja en term som är baserad på försvenskat latin framför en rent latinsk term. Välj alltså exempelvis mediaotit framför otitis media. Men välj inte örsprång, eftersom det inte står för samma precisa begrepp trots att det är mer svenskt. Och välj heller inte mellan-öreinflammation, eftersom det inte används lika ofta i den kliniska verksamheten.
2. I vissa fall används olika termer för samma begrepp i olika delar av den kliniska verksamheten. Så kan exempelvis en specialist tendera att använda en mer latinsk term för begrepp inom den egna disciplinen, medan övriga inom hälso- och sjukvården ofta använder en mer svensk term. Om dessa termer står för ett mer allmänt begrepp som många specialiteter kommer i kontakt med, ska den mer svenska termen väljas, t.ex. regnbågshinna i stället för iris; tandkött i stället för gingiva; livmoder i stället för uterus. Däremot bör t.ex. irisatrofi, gingivit, zygomatiko-

maxillfraktur, uterusprolaps väljas i stället för regnbågshinneatrofi, tandköttsinflammation, okbens-överkäksfraktur respektive livmoderfrämfall. Här rör det ju sig om mer specifika diagnoser och då bör bruket inom den berörda specialiteten främjas.

3. För de olika termer som beskriver anatomiska begrepp verkar det finnas en särskild ordning: ju större anatomiska enheter, desto vanligare är det att de beskrivs med en mer svensk term eller med försvenskat latin. Detta gäller bland annat muskler. Här är vissa mer allmänt kända, och språkbruket i allmänspråket har därmed påverkat terminologin inom hälso- och sjukvården. För dessa begrepp bör du välja en svensk term eller en term på försvenskat latin framför en term på rent latin, exempelvis trapeziusmuskel framför *musculus trapezius*. Men för mer komplexa anatomiska enheter som på latin uttrycks med flera bestämningar är oftast den rent latinska formen att föredra, exempelvis *musculus levator labii superioris alaeque nasi*. Här är det helt enkelt svårt att försvenska (enligt de försvenskingsregler som finns i 3.1) på ett smidigt sätt.

I valet mellan engelska och svenska:

4. Välj ett svenskt uttryck i stället för ett engelskt om det redan finns ett svenskt i bruk, exempelvis *följsamhet* i stället för *compliance* (vid läkemedelsbehandling), *pisksnärt* i stället för *whiplash*, *frigöring av trigeminusnerv* i stället för *release av trigeminusnerv*, *poäng* i stället för *score*, *tumörreducerande* eller *volymminskande* i stället för *debulking*. Men det finns engelska lånord som är etablerade i svenskan och de ska förstås användas: *blue baby*, *pacemaker*, *retainer* (för en sorts tandställning), *shunt* m.fl.
5. Välj ett försvenskat uttryck i stället för ett icke-anpassat engelskt, exempelvis *skanner* i stället för *scanner*, *steypla* i stället för *stapla*.

(Se vidare under avsnittet 3.1. För enskilda termval, sök bland principbesluten.)

2.3 Så här behandlar du okända och problematiska begrepp

Om det engelska begreppet inte motsvarar något svenskt begrepp kan du i vissa fall ange ett svenskt termförslag.

Detsamma gäller om det engelska begreppet är känt för svenska förhållanden men saknar en etablerad svensk term. Men observera att du inte utan vidare ska göra en ord-för-ord-översättning.

(Se avsnitt 3.7 om hur du bör behandla kulturspecifika begrepp.)

3 Allmänna språkråd och skrivregler

I det här avsnittet tar vi upp ett urval allmänna skrivregler och ger vissa råd om språkbehandlingen som kan hjälpa dig när du söker efter svenska motsvarigheter till de engelska termerna och fraserna. Vi har delat upp frågorna under rubriker som mer allmänt beskriver företeelsen.

Om du tvekar över hur en viss term bör stavas ska du först göra en sökning bland principbesluten. Den stavning av termerna som anges där har företräde framför det som eventuellt anges i andra källor.

3.1 Anpassning av lånord till svenska

3.1.1 Stavning av lånord

En huvudregel är att lånord från alla språk ska anpassas till svensk stavning. Då blir orden lättare att böja och i övrigt hantera i svenska texter. Det är exempelvis lättare att böja det anpassade ordet *stejpel* i bestämd form pluralis (*stejplarna*) än det icke anpassade *staple*.

Undantag från huvudregeln görs för vissa rent latinska termer, som bibehåller sin originalstavning, oftast för att de är så etablerade och sedan länge också används i den kliniska verksamheten med originalstavning (se ovan under 2.2.3). Således bör du skriva till exempel *rektumamputation* men *per rectum*, *postpartumpsykos* (hopskrivet i en sammansättning med ett annat svenskt ord) men *post partum* (särskrivet när uttrycket används självständigt).

I Medicinens språk, s. 141–149, finns rekommendationer från Läkarsällskapets kommitté för medicinsk språkvård för hur en del termer från latinet ska skrivas i svenska texter, det vill säga när termerna mer eller mindre har anpassats till svenska (se även språkfrågedatabasen på Språkkommitténs webbplats).

Dessa försvenskingsregler innebär i korthet: *ae* > *e*, *oe* > *e*, *c* (med k-uttal) > *k*, *ch* > *k*, *ph* > *f*, *th* > *t*, *rh* > *r*:

glossofaryngeusnerven (EJ: *glossopharyngeusnerven*)

iktamol (EJ: *ichthammol*)

koklea (EJ: *cochlea*)

kranium (EJ: *cranium*)

mykovirus (EJ: *mycovirus*)

torax (EJ: *thorax*)

ulkus (EJ: *ulcus*)

Anpassa även engelska lånord till det svenska stavningssystemet (se vidare Medicinens språk, s. 157–164):

skanner (EJ: *scanner*)

stejpla (EJ: *stapla*)

3.1.2 Böjning av lånord

Latinska lånord som har maskulint eller feminint genus i latinet får som regel n-genus (utrum) i svenskan, t.ex. *en plexus, plexusen; en fremitus, fremitusen*.

Observera att ord med främmande härkomst får svenska pluralformer, t.ex. *en axill, flera axiller; en patella, flera patellor; en stejpel, flera stejplar*.

Däremot används numera i framför allt allmänspråket vissa latinska och grekiska lånord med pluralform på *-a* som singularformer, t.ex. *antibiotika, antiseptika, cytostatika, diuretika, hemostatika, narkotika, psykofarmaka*. Även i det medicinska fackspråket förekommer dessa former när man avser t.ex. själva ämnesnamnet och alltså inte specificerar vilket läkemedel det handlar om, liksom i sammansättningar: *antibiotikaresistens, diuretikaallergi, psykofarmakabehandling*. Men om man däremot syftar på en enskild läkemedelsprodukt (som t.ex. *Amimox*) bör man i stället använda den latinska singularformen *antibiotikum* osv. Således förekommer i det medicinska fackspråket både *antibiotika* etc. och de latinska singularformerna *antibiotikum, antiseptikum, cytostatikum, diuretikum, hemostatikum, narkotikum* respektive *psykofarmakon* (från grekiskans *pharmakon* som betyder läkemedel).

(Se eventuella böjningsformer i SAOL samt punkterna 154–160 i Skrivregler för svenska och engelska från TNC.)

3.2 Val mellan stor och liten begynnelsebokstav

3.2.1 Liten begynnelsebokstav i fältet för rekommenderad term

Den term eller fras som du skriver in i fältet för rekommenderad term ska **alltid** inledas med liten begynnelsebokstav. (Undantag görs endast i de fall när det som står först i fältet alltid skrivs med stor begynnelsebokstav, t.ex. *Downs syndrom*. Se vidare 3.2.2.) Den här regeln gäller alltså oavsett om det som rekommenderas är en enordig eller flerordig term (*bronkit, akut bronkit*) eller en fras (*degenerativ ledsjukdom i bäckenregionen, biopsi från magsäcken, extrauterin graviditet i vänster äggledare*). Regeln gäller även när den engelska termen behålls i svenskan: *bean itch*.

3.2.2 Stor eller liten bokstav i namn och benämningar

Enligt huvudregeln skrivs egennamn med stor begynnelsebokstav, t.ex. *Socialstyrelsen*. Vissa ord som härrör från egennamn skrivs dock med liten bokstav. Man skriver således *Manchester* om staden men *manchester* om tyget, *Champagne* om det franska distriktet men *champagne* om drycken. Likaså skriver man exempelvis *röntgen, doppler* (som ursprungligen är namnet på upptäckaren av röntgenstrålarna respektive fysikern som beskrev dopplereffekten) när dessa ord används som vanliga beskrivande substantiv. Även i sammansättningar skrivs sådana ord med liten begynnelsebokstav,

t.ex. *dopplereffekt, nelatonkateter, malecotkateter, pezzerkateter, foleykater* (se vidare 3.2.2.5).

Undantag görs för namn på exempelvis läkemedelsprodukter: här bibehålls den stora begynnelsebokstaven, t.ex. *Omnimark* och *Tolvid*. Däremot bör du inte skriva namn på ett sätt som radikalt bryter mot normalt skrivsätt, t.ex. *HerdCheck* skrivs *Herdcheck*, *ClinEase* blir *Clinease* (se vidare 3.2.2.4.)

3.2.2.1 Sjukdomar, diagnoser, metoder etc.

Sjukdomar och diagnoser skrivs med liten begynnelsebokstav, t.ex. *tuberkulos, lymfoblastisk leukemi, eczema herpeticum, diabetes mellitus*. Undantag görs för sjukdomar och diagnoser (och även metoder, områden i människokroppen etc.) som har fått sin benämning efter upptäckaren. Då skrivs personnamnet i benämningen av hävd med stor begynnelsebokstav. Observera att apostrof aldrig ska sättas ut i svenskan före genitiv-s. Om personnamnet slutar på *s, x* eller *z* ska heller inte någon apostrof som regel läggas till:

Alzheimers sjukdom, Aspergers syndrom, Brocas centrum, Creutzfeldt-Jakobs sjukdom, Downs syndrom, Heimlichs manöver, Kochers tång, Kocks reservoar, Mallory-Weiss syndrom, Parkinsons sjukdom, von Recklinghausens sjukdom

Adjektiv som är avledda av personnamn skrivs med liten begynnelsebokstav: *langerhanska cellöarna; wolffska gången*.

Ibland i ledigare stil används personnamnet som kortform för sjukdomen, som då skrivs med liten bokstav och utan genitiv-s: *alzheimer, asperger, parkinson*. En sådan kortform bör du inte välja som svensk rekommenderad term. Kortformerna används också som förled i sammansättningar: *alzheimertiagnos, aspergersymtom, parkinsondemens* (mer om sammansättningar, se 3.4).

(Se 3.5 punkt 5 för bestämd form i vissa benämningar på sjukdomar och syndrom. Se vidare Skrivregler för svenska och engelska från TNC, punkt 110, 115; läs mer om genitivfrågan i punkterna 70, 144.)

3.2.2.2 Mikroorganismer: bakterier m.m.

För vetenskapliga latinska benämningar på bakterier och andra mikroorganismer (utom virus, se nedan) skrivs av hävd det första ordet (släktnamnet) med stor begynnelsebokstav och det andra (artnamnet) med liten:

Streptococcus pneumoniae

(Här skrivs den vetenskapliga latinska benämningen kursivt eftersom det är ett exempel. I Snomed CT-arbetet ska du dock inte skriva vetenskapliga latinska benämningar med kursiv stil, vilket kan förekomma i andra sammanhang.)

Vissa latinska benämningar har också fått en försvenskad form och skrivs då enligt huvudregeln med liten begynnelsebokstav och böjs med svenska böjningsändelser:

streptokocker, pneumokocker, meningokocker, rickettsier, stafylokocker

I valet mellan en latinsk och en försvenskad form, välj i första hand den försvenskade formen enligt 2.2.3.

I fraser där det står en bestämning (ett adjektiv) före namnet på mikroorganismer bör mikroorganismerna hanteras som ett stort antal individer av en viss art. Den svenska frasen bör därför skrivas i plural. Detta gäller även när ett latinskt namn används i singular.

anaerobic Streptococcus blir *anaeroba streptokocker*; *drug resistant Streptococcus pneumoniae* blir *läkemedelsresistent* *Streptococcus pneumoniae*; *fluoroquinolone-resistant Neisseria gonorrhoeae* blir *fluorokinolonresistent* *Neisseria gonorrhoeae*

Det finns dock undantag: I vissa fall är det mer naturligt att skriva mikroorganismen i singular. Du bör då tolka det som att man syftar på mikroorganismen som art (eller grupp) och inte som en individ av arten (eller gruppen).

3.2.2.3 Mikroorganismer: virus

Benämningar på virus skrivs av hävd med liten begynnelsebokstav även om de härrör ur namn (undantag görs för benämningar på virus bildade från personnamn: *Duvenhagevirus, Epstein-Barrvirus*):

banzivirus, coxsackievirus, cytomegalovirus, denguevirus, ebolavirus, herpesvirus, herpes zoster, newcastlesjukesvirus, papillomvirus, rift valley-febervirus, rio bravo-virus, saint louis-encefalitvirus, west Nile-virus

3.2.2.4 Läkemedel

För benämningar på läkemedel gäller i första hand som referensmaterial de generiska namn som anges i substansregistret i FASS. Kontrollera om det du söker finns upptaget där och följ i så fall den stavningen. Grundregeln här är att ange namnet på substansen, inte produktnamnet (men se också inledningen till 3.2.2):

paracetamol (EJ: *Alvedon*)
ibuprofen (EJ: *Ipren*)

(Läs mer om skrivning av läkemedel i Medicinens språk, s. 165–172.)

3.2.2.5 Sammansättningar med egennamn

Sammansättningar med egennamn skrivs enligt huvudregeln i svenskan med stor bokstav, t.ex. *Europasamarbete*. Om egennamnet är förled i en sammansättning behöver inte namnslutet markeras med bindestreck (se vidare 3.4).

Men sammansättningar med ett förled som har förlorat sin karaktär av egennamn skrivs med liten bokstav. Ett ord som *dopplereffekt* står inte längre för 'effekt beskriven av Doppler' utan för en effekt av en viss typ; kopplingen till namnet har bleknat bort. Andra exempel:

ebolavirus, foleykateter, röntgenundersökning

Här är några exempel på fall som hanteras på olika sätt:

1. Eftersom de vetenskapliga benämningarna på mikroorganismerna *Candida* och *Haemophilus* har de försvenskade formerna *kandida* och *hemofilus* ska dessa svenska former i första hand väljas. En sammansättning med en sådan försvenskad benämning ska hanteras som en vanlig svensk sammansättning. Det innebär bland annat att sammansättningen har liten begynnelsebokstav och skrivs ihop med efterledet utan bindestreck (se vidare 3.4):

kandidainfektion, hemofilusinfektion, helikobakterinfektion, helikobakterassocierad gastrit, legionellainfektion, listeriaart, negleriainfektion

2. När mikroorganismer inte har några försvenskade former eller när både släkt- och artnamnet förekommer i en sammansättning skrivs sammansättningarna som nedan (se vidare 3.4):

Erwiniaart, Hafniaart, Shigellaart; Helicobacter pylori-infektion, Legionella pneumophila-infektion, Naegleria fowleri-infektion

3.3 Förkortningar

3.3.1 Initialförkortningar

Allmänt kan sägas att i valet mellan en initialförkortning och en utskrivna form bör du välja den utskrivna formen. Särskilt gäller det alla de förkortningar som används inom vissa delar av hälso- och sjukvården. Det finns visserligen emellanåt behov av förkortningar, men förkortningar har ofta uppstått i en snävare krets och är därför sällan vedertagna eller kända utanför denna krets. Därför ska du vara försiktig med att välja en förkortning i stället för en utskrivna form. Ett exempel är de förkortningar för olika cancerformer som förekommer inom cancervården: *CC*, *EC*, *VC*, *VM*. Här ska du välja de utskrivna formerna *cervixcancer*, *endometriecancer*, *vulvacancer* resp. *vulvamelanom*. Ett annat exempel är *icke-småcelligt karcinom i lunga* som ska väljas framför *NSCLC*.

Men om en initialförkortning har använts så mycket i språket att den är mer känd än sin utskrivna form, kan du välja förkortningen till rekommenderad term. Observera: Om initialförkortningen väljs som rekommenderad term bör den utskrivna formen ändå läggas till inom parentes efter termen.

För vissa begrepp är båda formerna kända och använda. Då kan det vara smidigare att använda den förkortade formen i sammansättningar, t.ex. *magnetresonanstomografi* men *MR-flebografi*; *datortomografi* men *DT-angiografi*; *sköldkörtelstimulerande hormon* men *idiopatisk TSH-brist*; *implanterbar defibrillator* men *ICD-mottagning*.

Observera att det numera i många typer av texter är vanligt att initialförkortningar skrivs med gemener, framför allt sådana förkortningar som utläses som vanliga ord. Man ser alltså allt oftare skrivningar som exempelvis *damp*, *hiv*, *kol*, men även *tbc*, *adhd*. Men i Snomed CT-arbetet ska du av tydlighetsskäl skriva alla initialförkortningar med versaler:

ADHD (attention deficit and hyperactivity disorder)
AIDS (acquired immunodeficiency syndrome)
ALS (amyotrofisk lateralskleros)
DAMP (dysfunction of attention, motor control and perception)
DNA (deoxyribonucleic acid, på svenska: deoxiribonukleinsyra)
EEG (elektroencefalogram, elektroencefalografi)
EHEC (enterohemorragisk Escherichia coli)
FAS (fetalt alkoholsyndrom)
HIV (humant immunbristvirus)
KOL (kroniskt obstruktiv lungsjukdom)
TBC (tuberculosis, på svenska: tuberkulos)
TBE (tick-borne encephalitis)

Mellan en initialförkortning skriven med versaler och en eventuell ändelse ska du sätta kolon: *DNA:s*, *EKG:n*. I sammansättningar där en initialförkortning med versaler ingår ska du sätta bindestreck: *KOL-diagnos*, *arbets-EKG*, se vidare 3.4.

Många nya initialförkortningar kommer från engelskan. De må vara behändiga i sin korthet, men kan vara svåra att tolka, böja och uttala på svenska. Ett sätt att ge ordet en svensk form är att genom en sammansättning upprepa huvudordet i förkortningen, som i *cd-skiva*. Man kan visserligen tycka att det är lite tautologiskt (*cd* står för *compact disc*, där *disk* ju betyder skiva), men eftersom den engelska förkortningen ofta är otydlig kan en sådan lösning göra ordet både mer genomskinligt och lättare att hantera i svenska sammanhang. I stället för *TIA*, *HLA* och *ECT* bör *TIA-attack*, *HLA-antigen* respektive *ECT-behandling* användas. I Snomed CT-arbetet gäller detta förhållningssätt bland annat skattningsskalor. Här bör du lägga till ett efterled av lämpligt slag, t.ex. *ITPA-testet (Illinois test of psycholinguistic abilities)*, *CDS-skalan (child depression scale)*. Betänk dock att det förstås kan finnas en svensk term av annat slag (exempelvis används *elbehandling* vid sidan av *ECT-behandling*), så detta ska inte göras slentrianmässigt.

(Mer om initialförkortningar finns i Skrivregler för svenska och engelska från TNC, punkterna 138–145, och i Medicinens språk, s. 173–179.)

3.3.2 Allmänna förkortningar

I Snomed CT-arbetet bör förkortningar undvikas i görligaste mån, men följande allmänna förkortningar kan användas, observera förkortningspunkterna:

bl.a., dvs., etc., m.m., m.fl., osv., pga., t.ex., u.a. ('utan anmärkning')

3.3.3 Måttenhetsbeteckningar

Grundregeln för hur måttenheter ska skrivas i Snomed CT-arbetet är att du får använda beteckningar (förkortningar) i stället för benämningar (utskrivnen form) om det inte blir otydligt. Det innebär bland annat att du kan använda beteckningarna för alla vanliga måttenheter, exempelvis *g* i stället för *gram*; *l* (men inte *L* som ibland förekommer) i stället för *liter*; *ml* i stället för *milliliter*; *h, min, s* (men inte *tim., min., sek.* som också förekommer) i stället för *timmar, minuter, sekunder*. Men skrivningen μg kan bli för otydlig, så därför rekommenderar vi benämningen *mikrogram*. Likaså bör måttenhetsbenämningen *gauge* användas i stället för måttenhetsbeteckningen *G*.

Frågan om när du kan använda en beteckning och när du bör använda en benämning är som alltid en fråga om tydlighet och bruk. Du måste alltså från fall till fall avgöra om en viss förkortad form är att föredra i ett visst fackspråkligt sammanhang. Detta gäller även användningen av snedstreck i stället för *per* (t.ex. km/h) i sammansatta måttenheter. En tumregel är dock att skriva *per* om måttenheten i övrigt är utskriven, t.ex. *mikrogram per prov* i stället för $\mu\text{g/prov}$.

Oavsett om du väljer en beteckning eller en benämning för en måttenhet ska du använda de standardiserade benämningarna och beteckningarna för måttenheter som finns upptagna i bilaga 2 i Skrivregler för svenska och engelska från TNC. (Se punkterna 187–196 för allmänna regler för hur man behandlar storheter och enheter i text.) Observera att måttenhetsbenämningarna skrivs med liten begynnelsebokstav även om de härrör från egennamn: *ampere, becquerel, hertz, joule, kelvin, watt* (undantag görs för temperaturenheter *Celsius* och *Fahrenheit*). Däremot skrivs beteckningar för enheter som härrör från egennamn med stor begynnelsebokstav: *A, Bq, Hz, J, K, W*.

När det gäller enheter ur fot-pundsystemet ska du använda svenska benämningar om det finns sådana, annars de engelska. (Se bilaga 4 på s. 224–226 i Skrivregler för svenska och engelska från TNC. För kemiska ämnesnamn, se bilaga 3 på s. 220–223.)

3.4 Bindestreck i sammansättningar

Huvudregeln i svenskan och i det här översättningsarbetet är att en sammansättning skrivs ihop i ett enda ord utan bindestreck:

aortaaneurysm, apgarpoäng, bypassoperation, dopplereffekt, förstapassageundersökning, kokleaimplantat, kolonkirurgi, legionella-infektion, Lewissystemet, loopdiuretikum, parkinsonsymtom, röntgen-

kamera, screeningundersökning, splanknikuskärlbädd, sympatikusblockad, tyreoidahormon, vestibularisapparaten

Som du kan se av exemplen ovan ska du tillämpa huvudregeln även när förledet är ett namn eller när ett ord ursprungligen är från latin eller engelska (om stor eller liten bokstav i vissa sammansättningar, se 3.2.2.5). Ett exempel: Ett lånord som den psykiatriska termen *borderline* accepteras i svenskan. En sammansättning mellan ett sådant accepterat lånord och ett mer etablerat svenskt ord bör därför enligt huvudregeln skrivas samman utan bindestreck: *borderlinepersonlighet*. Andra exempel: *screeningundersökning, bypassoperation*. Ett uttryck som särskrivs i engelskan, t.ex. *kindling effect* eller *cover test*, ska enligt huvudregeln skrivas ihop när det har lånats in och används i svenskan: *kindlingeffekt* respektive *covertest*.

Men från huvudregeln måste du ibland göra undantag. I följande typer av sammansättningar ska bindestreck sättas ut:

- i sammansättningar med bokstav, bokstavsgrupp, förkortning, siffra och tal: C-vitamin, K-vitaminantagonist, akut-p-piller, DNA-molekyl, Hb-värde, pH-värde, HIV-smittad, NSAID-läkemedel, 1-årsaldern, 96-procentig, COX-1-hämmare, omega-3-fettsyror (jämför typ 2-diabetes nedan), glycerol-3-fosfatglukosfosfotransferas, estradiol-17-beta-dehydrogenas, bis-(isopropylamido)-fluorfosfat
- i sammansättningar med icke-: icke-allergisk, icke-inflammatorisk, icke-invasiv, icke-kemisk, icke-sarkomatös
- i sammansättningar med ett förled som består av flera ord (såvida inte den hopskrivna formen är etablerad, postpartumpsykos, bypassoperation): dagen efter-piller, fas 1-undersökning, hepatit C-virus, hepatit C-virus-RNA, herpes zoster-virus, in vitro-diagnostik, Streptococcus viridans-prov, typ 2-diabetes, vena cava-syndromet
- i sammansättningar som består av två likställda led, även när sammansättningen ingår i nya sammansättningar (såvida inte den hopskrivna formen är etablerad): framåt-nedåt, hjärt-kärlsjukdom, hjärt-lungmaskin, kron-rotfraktur, mag-tarmkanalen, läpp-gomspalt, patologisk-anatomisk analys, Epstein-Barrvirus, muskel-senövergång, okbens-överkåksfraktur (observera att det i andra texter är vanligt med tankstreck i den här typen av ord, så detta utgör en förenkling av reglerna; jämför punkt 41 i Skrivregler för svenska och engelska från TNC).

(För mer om bindestreck i sammansättningar, se Skrivregler för svenska och engelska från TNC, punkterna 36–44, 46.)

3.5 Bestämd eller naken form?

I vissa fall kan det vara svårt att avgöra om en term ska stå i bestämd form eller i så kallad naken form, det vill säga utan vare sig bestämd eller obestämd artikel. Det gäller särskilt de svenska termer som betecknar kroppsvätskor eller kroppsdelar. (Observera att de riktlinjer som ges här har att

göra med vilken form termen ska ha i Snomed CT-systemet. När uttrycket sedan används ute i verksamheten kan det i vissa sammanhang vara mer naturligt att använda bestämd form trots att det i Snomed CT-systemet står i naken form, och vice versa.)

I valet mellan bestämd och naken form ska du tillämpa de allmänna riktlinjer som finns beskrivna i punkterna 1 till 6 nedan, men **observera att i punkt 1 finns huvudregeln** och i punkt 6 finns en viktig brasklapp:

1. Välj naken form i första hand: vid undersökning: munregion.
2. Välj naken form för alla termer som ingår i Snomed CT-hierarkin kroppsstruktur: blod, urin, svett, saliv; vänster äggledare; hjärta, som helhet; hud under haka, orbital del av tårkörtel; främre del av fot; lateral sida av underben; hud i handflata, mjukdelar i munhåla, struktur; subkutan vävnad i underläpp.
3. Välj bestämd form om termen dels står för något som det bara finns ett av, dels ingår i ett frasliknande uttryck. (Observera att denna regel inte gäller för termer i Snomed CT-hierarkin kroppsstruktur, se punkt 2.) Detta gäller framför allt för termer i Snomed CT-hierarkierna kliniskt fynd och åtgärd: biopsi från magsäcken, biopsi från bukväggshuden; inflammation i det kvinnliga bäckenet; brännskada på tungan; kontusion på ryggen; tuberkulos i näsan; hjässan vaginalt palperbar; fynd som rör känsel förmimelse i levern. Välj dock naken form om det frasliknande uttrycket innehåller en uppräkningslista av två eller flera termer: ... i huvud, ansikte eller svalg.
4. Observera också att termer som ursprungligen kommer från latin oftare skrivs i naken form (aorta, prostata, uretra, vulva) till skillnad från exempelvis termerna hjärtat, magsäcken, skallen – även i frasliknande uttryck: transrektal biopsi från prostata men avlägsnande av benlambå från skallen. Detta bruk bör du också följa i arbetet med Snomed CT-materialet.
5. När en diagnos består av det efterställda ledet sjuka eller syndrom e.d. skrivs diagnosen ofta med bestämd form: engelska sjukan, gula febern, lipodystrofisyndromet, metabola syndromet, siccasyndromet, sirenomyeliisyndromet, sjuka hus-syndromet, sjuka sinus-syndromet, vena cava-syndromet. Skälet har att göra med att man vill tydliggöra med exempelvis metabola syndromet att det är ett alldeles bestämt syndrom och inte ett av flera metabola syndrom.
6. Observera att du ska tillämpa regler i punkterna 1 till 5 så länge de svenska termerna eller fraserna blir språkligt korrekta. Således ska du välja naken form efter uttryck som avsaknad av, t.ex. avsaknad av hjärta, och bestämd form när naken form blir direkt felaktigt på svenska: elfte revbenets inneryta, njurens kapsel, vänstra gemensamma kardinalvenen, parasternalområdet (då man avser ett speciellt område, inte bara ett av flera områden). Givetvis finns det även skäl att ibland acceptera bestämd form när fraserna gränsar till fasta uttryck: biter sig i läppen.

3.6 Samma form på svenska som på engelska?

I princip bör du följa den form som den engelska termen eller frasen har. Om den engelska termen har plural form bör den svenska termen också ha det:

multiple congenital malformations blir *multipla medfödda missbildningar*

nystagmus and other irregular eye movements blir *nystagmus och andra oregelbundna ögonrörelser*

Men här råder inte några helt fasta regler. Du bör i översättnings- och granskningsprocessen framför allt vara uppmärksam på hur man vanligtvis bildar ord på svenska och inte luras av den engelska ordbildningen. När svenskt språkbruk skiljer sig från engelskt bör du givetvis välja en språklig form som används i svenskan:

uremic frost blir *uremifrost* (EJ: *uremisk frost*)

vital signs blir *vitaltecken* (EJ: *vitala tecken*)

Mycket allmänt kan man säga att mer etablerade svenska ord och termer utgörs av sammansättningar snarare än av prepositionsfraser och genitivkonstruktioner eller adjektivbestämning. Och går det lätt att göra en sammansättning gör man också ofta det i svenskan:

hundbett men *bett av människa* och *bett av Ctenocephalides canis*;

kattallergi men *allergi mot klorerade lösningar*;

benmärgsoperation men *operation av tungan*;

warfarinmätning men *mätning av 3-metylhistidin*;

atrioventrikulärklaff men *atrioventrikulär septumdefekt*

Om du ska översätta ett adjektiv som står självständigt (utan substantiv) ska adjektivet i det svenska termfältet stå i grundform, till exempel *intraarteriell* (EJ: *intraarteriellt*).

När vissa engelska frasliknande uttryck som står utan subjekt på engelska översätts till svenska, t.ex. *time since stopped using moist tobacco*, måste den svenska översättningen innehålla ett subjekt t.ex. *tid sedan personen slutade snusa*.

Tänk även på att underordnade begrepp i samma gren i Snomed CT:s trädstruktur, liksom sidoordnade begrepp, bör ha samma språkliga form som överordnade begrepp.

3.7 Kulturspecifika begrepp och företeelser

Ett återkommande problem när man översätter är kulturspecifika begrepp och företeelser. Hur ska man som översättare hantera engelska benämningar på begrepp och företeelser som ser annorlunda ut i det svenska samhället, eller inte alls finns? Ska man lämna sådana engelska benämningar oöversatta, eller ska de översättas, förklaras eller anpassas till svenska på något sätt? Här finns en glidande skala som i Snomed CT delvis har att göra med var i

hierarkin begreppet befinner sig: ju längre ner i en hierarki begreppet finns, desto mer sannolikt är det att begreppet är kulturspecifikt. Exempelvis återfinns *widowed mother's allowance* långt ner i en hierarki där *benefits and pensions* ligger som ett slags rubrik och överbegrepp och inte utgörs av några specifika förmåner.

Vi försöker här ge tydliga anvisningar om hur du i översättningsarbetet bör hantera benämningar av den här typen:

1. Lämna i princip alla namn på brittiska och amerikanska organisationer, verksamheter, myndigheter etc. översatta. Det här gäller sådana namn som *Scottish Health Agency* och *National Health Service*. Här ska du alltså inte skriva exempelvis *skotska Socialstyrelsen* respektive *brittiska sjukvårdssystemet*. Behåll också det engelska skrivsättet (t.ex. versaler genomgående initialt, apostrof före och efter genitiv-s).
2. Internationella organisationer och verksamheter etc. har ofta etablerade svenska namn som du självklart ska använda i stället för de engelska, t.ex. *Röda Korset* och *Anonyma Alkoholister*. Vidare finns det vissa etablerade översättningar till benämningar på allmänt kända verksamheter inom det brittiska eller amerikanska hälso- och sjukvårdssystemet. Exempelvis bör *General practitioner (GP) practice* översättas med *allmänläkarmottagning* och *MoD hospital* översättas med *militärsjukhus*.
3. I övrigt bör du förklara kulturspecifika begrepp och företeelser genom att beskriva dem, och inte försöka finna en motsvarighet i det svenska systemet. (Specifikt svenska begrepp och företeelser kommer att tillföras Snomed CT i ett senare skede.) Därför bör till exempel *community rehabilitation service* inte översättas med *kommunbaserad tjänst inom rehabilitering* utan med *rehabiliteringsverksamhet på lokal nivå*. Vidare bör till exempel en medicinsk inriktning som *genito-urinary medicine* översättas med *köns- och urinvägssjukdomar* eller alternativt *urogenital medicin* för att beskriva innehållet i det engelska begreppet, och inte med *venereologi* eller *hud- och könssjukdomar* eller någon annan närliggande specialitet inom det svenska sjukvårdssystemet. Andra exempel: frasen *discharge to community hospital* bör översättas med *utskrivning till sjukhus på lokal nivå* och inte till *utskrivning till kommunalt sjukhus*; *registered disabled* bör översättas med *registrerad person med funktionsnedsättning* (trots att man i Sverige inte för några dylika register).

3.8 Ordens ställning i en fras

Vissa fraser i det engelska materialet innehåller ett komma eller ett eller flera beskrivande adjektiv som står efter själva termen. I dessa fall ska du förstås följa svenska regler och flytta fram adjektivet:

pulse regular blir *regelbunden puls* (EJ: *puls regelbunden*)

cortisol level normal blir *normal kortisolhalt*

urea and electrolytes abnormal blir *onormala halter av urea och elektrolyter*

urine pregnancy test positive blir *positivt graviditetstest i urin*

Ibland förekommer flera adjektiv och då kan det vara svårt att omedelbart se vilket substantiv som adjektivet bestämmer. En ord-för-ord-översättning överför otydligheten till svenska. Därför bör du tydliggöra det hela genom att ta reda på förhållandet, till exempel genom att granska översikten över relationerna för de olika begreppen i Snomed CT.

3.9 Övrigt

3.9.1 Skiljetecken och andra skrivtecken

När ska kommatecken användas? Använd kommatecken som skiljetecken i stället för bindestreck: *Sarcoma – category* blir *sarkom, kategori*. Detta gäller framför allt i alla sammanhang när ett ord står för en indelningsgrund i Snomed CT-systemet som markeras med bindestreck eller parenteser eller inte alls i den engelska termen. Då ska du alltid på svenska välja kommatecken för konsekvensens skull. I långa fraser kan du tydliggöra en viss betydelse genom att sätta ett kommatecken. Exempel: Den engelska frasen *traumatic amputation of leg with complication* blir på svenska: *traumatisk amputation av ben, med komplikation*. Men ett kommatecken, ett annat skiljetecken eller skrivsätt bör inte alltid överföras till den svenska frasen. I vissa fall bör skiljetecknet i stället ersättas med ett svenskt ord eller uttryck. Då blir den svenska frasen mer idiomatiskt svensk. Exempel: *open fracture distal humerus, lateral epicondyle* blir på svenska *öppen fraktur på lateral epikondyl på distal humerus; infection – perineal wound* blir *infektion av perinealsår; status of arterial (large vessel) invasion by tumour* blir *status för tumörinväxt i stort arteriellt kärl*.

Komma, inte punkt, som decimaltecken används i svenskan, t.ex. *1,5 ml* (EJ: *1.5 ml*).

Parentes: När den engelska frasen innehåller parentestecken ska du inte utan vidare överföra detta skrivsätt till det svenska uttrycket. Formulera i stället den översatta svenska frasen på ett lämpligt sätt: *status of arterial (large vessel) invasion by tumour* blir *status för tumörinväxt i stort arteriellt kärl*. Men om det blir tydligast att använda parentestecken ska du givetvis göra det.

Understreck finns i det engelska termfältet i vissa poster. Det ska ersättas med mellanslag i det svenska termfältet. Tal i nedsänkt läge kan markeras med understreck: *H₂O* (alt. *H₂O*).

Mellanrum: Det ska alltid vara mellanrum mellan siffra och måttenhetsbeteckning (t.ex. *5 ml*) inklusive grader Celsius (*5 °C*), men aldrig mellanrum mellan mm och Hg: *mmHg*.

Procent: Använd % i anslutning till siffra, och skriv mellanslag mellan siffran och tecknet. Skriv ut ordet i sammansättningar, som *100-procentig* eller *procenthalt*.

Snedstreck: Använd bindestreck, inte snedstreck, i sammansättningar och samordnade led, t.ex. *klinisk-epidemiologiskt* (skriv alltså inte *klinisk/epidemiologiskt*). I uttryck där två ord är samordnade med ett sned-

streck bör snedstrecket i regel ersättas med *eller*. Ersätt alltså t.ex. *observabel som rör anamnes/undersökning* med *observabel som rör anamnes eller undersökning*.

Cirkumflex: Isotoper skrivs med masstalet upphöjt. I Snomed CT används tecknet \wedge (cirkumflex) runt talet i de engelska källposterna för att markera att talet ska stå upphöjt. Egentligen borde du när du översätter till svenska givetvis följa svenska skrivregler som säger att exponenttal endast föregås av cirkumflex: $\wedge 2As$ (jämför kvadratmeter som kan skrivas m^2 alt. $m2$). Men eftersom flera isotoper har ett masstal som innehåller ett m efter exponenttalet ska du av tydlighetsskäl alltid överföra skrivsättet från engelskan: $\wedge 72m^{Arsenic}$ blir $\wedge 72m^{As}$. Skriv inte masstalet efteråt, t.ex. kol-14. Undantag: I Snomed CT används cirkumflextecknet också ibland runt en bokstav för att markera att den ska stå upphöjd. Det skrivsättet ska inte överföras till svenskan, utan då ska tecknen tas bort: *blood group antibody Ht \wedge a \wedge* blir *Hta-blodgruppsantikropp*; *blood group antibody M \wedge e \wedge* blir *Me-blodgruppsantikropp*; *blood group antibody I \wedge T \wedge P \wedge 1 \wedge* blir *ITP1-blodgruppsantikropp*.

Mindre än-tecken, större än-tecken: I en matematisk kontext, t.ex. en formel, kan du behålla mindre än-tecknet $<$ och större än-tecknet $>$ om det faktiskt betyder mindre än respektive större än. Exempel: *Child HC = < 3rd centile* blir *barnets huvudomfång = < 3:e percentilen*. I andra sammanhang bör tecknet $<$ ersättas av skrivningen *mindre än* och tecknet $>$ ersättas av *större än*. Exempel: *mental health addiction programs - <1 contact/month* blir *psykiatriskt missbruksprogram, mindre än 1 kontakt per månad*. Undantag: I Snomed CT används tecknen $<$ och $>$ ibland runt ett tal för att markera att talet ska stå upphöjt eller nedsänkt. Det skrivsättet ska inte överföras till svenskan, utan då ska tecknen ersättas med bindestreck eller skrivas enligt andra svenska skrivregler. Exempel: *alpha>1< Anti-trypsin* blir *alfa-1-antitrypsin*; *vitamin K>3<* blir *K3-vitamin*; $\wedge 196m>2<\wedge Gold$ blir $\wedge 196m2\wedge Au$.

Grekiska bokstäver bör inte användas. Skriv i stället ut hela ordet på svenska, t.ex. *betakaroten* och inte *β -karoten*.

3.9.2 Tal med siffror eller bokstäver?

Du bör skriva tal med siffror i fasta uttryck: *diabetes mellitus typ 2*, men i övrigt bör du skriva ut talen med bokstäver. Använd som regel arabiska siffror i stället för romerska: *2-para*, *3-gravida*, *L 4-kotkroppen* (dock görs undantag bland annat för alla koagulationsfaktorer). Skriv alltid siffror i anslutning till måttenhetsbeteckningar. Skriv ordningstal med bokstäver: *tredje*. När det gäller bråktal beror det på sammanhanget om det ska skrivas med siffror eller bokstäver. Det är lämpligt med siffror när talet följs av en måttenhet: *3/4 l*, medan bokstäver är bättre i andra sammanhang: *tre fjärdedelar av magsäcken*. Skriv inte $> 24 h$ och $< 24 h$ utan skriv *mer än 24 timmar* respektive *mindre än 24 timmar*.

4 Källor för översättning av Snomed CT

Huvudkällor

Det dokument som du har i din hand liksom dokumentet Principbeslut ska i första hand konsulteras när termer och fraser i Snomed CT ska översättas och kvalitetsgranskas. Som utgångspunkt för de språkliga riktlinjerna har vi använt oss av främst tre källor: Skrivregler för svenska och engelska från TNC, Medicinens språk och Medicinsk terminologi. Därför är dessa tre dokument huvudkällor vid översättningen.

Utöver dessa källor kan de olika klassifikationerna och läkemedelsstandarderna ses som huvudkällor för valet av en svensk term framför en annan inom de olika delområden som klassifikationerna och standarderna berör. (Observera dock att om ett skrivsätt föreskrivs i de språkliga riktlinjerna eller i principbesluten, så ”vinner” det även över dessa källor.)

Klassifikation av kirurgiska åtgärder 1997 (KKÅ97). Socialstyrelsen, 2004.

Här finns de svenska termer som är gängse i fackspråket för ett stort antal begrepp för olika kirurgiska åtgärder. Senare ändringar och tillägg finns på Socialstyrelsens webbplats.

Klassifikation av vårdåtgärder (KVÅ). Socialstyrelsen, 2006:

<http://www.socialstyrelsen.se/klassificeringochkoder/atgardskoder/kva>

KVÅ är en gemensam klassifikation för olika verksamhetsområden och yrkeskategorier inom hälso- och sjukvården. KVÅ innehåller åtgärder från Klassifikation av kirurgiska åtgärder 1997 (KKÅ97) och cirka 3 000 nytillkomna, icke-kirurgiska åtgärder från bland annat anestesi, radiologi samt annan vård och omsorg. KVÅ uppdateras årligen.

Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem (ICD-10-SE), andra utgåvan, Socialstyrelsen, 2011:

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-11-13>

Det här är den gällande svenska versionen av WHO:s klassifikation ICD-10. Det är den viktigaste källan under det här översättningsarbetet när det gäller att få fram vilka benämningar på sjukdomar o.d. som används i den kliniska verksamheten, den latinska/grekiska termen eller den försvenskade. Både den systematiska och alfabetiska förteckningen behövs. Den systematiska förteckningen finns i uppdaterad version på Socialstyrelsens webbplats. Där finns också en kumulativ lista över de ändringar som genomförts efter klassifikationens tryckning 1996. Det framgår inte alltid direkt vilken term som är den gängse eftersom klassifikationen har som princip att använda svenska benämningar på rubriknivå och latinska/grekiska/försvenskade på mer specificerad nivå motsvarande det me-

dicinska fackspråket. Men det är den specificerade nivån som är mest adekvat för översättningen av Snomed CT.

Kodinstruktion för klinisk och morfologisk diagnos. Socialstyrelsen, 2002.

Medicinens språk. Magnus Fogelberg & Göran Petersson, Liber AB, 2006.
Denna bok ger en fördjupning i hur medicinska termer bildas och används i olika sammanhang.

Medicinsk terminologi. Bengt I. Lindskog, Nordiska bokhandelns förlag, 2008.
Denna bok är störst (och även mest konsekvent) då det gäller medicinska termer på svenska. De allmänna stavningsprinciperna framgår av avsnittet ”Språklig inledning”.

The NOMESCO Classification of Surgical Procedures (NCSP), 1996:
<http://nomesco-eng.nom-nos.dk>
Nordisk klassifikation av kirurgiska åtgärder.

Skrivregler för svenska och engelska från TNC. Terminologicentrum TNC, 2004.
Det här är en samling regler för hur man hanterar förkortningar, stor och liten bokstav i gränlandet mellan termer och benämningar, bindestreck i sammansättningar o.d.

Andra vägledande källor

Källorna nedan utgör ordböcker, termsamlingar, handböcker och webbplatser som kan vara till hjälp i översättningsarbetet.

Anatomisk bildordbok. Wolfgang Dauber & Heinz Feneis, Liber, 2005.

Biologisk ordlista. Lars-Olof Björn, Studentlitteratur, 2005.

Dictionary of medical acronyms & abbreviations. Stanley Jablonsky, Saunders, 2005.

Dorland's illustrated medical dictionary. Saunders Elsevier, 2007.

Medicinsk och farmaceutisk ordbok. Engelsk-svensk, svensk-engelsk. Clive K. R. Cressy, Oxford Physicians and Publishers Ltd, 2005.

Engelsk-svensk biomedicinsk ordbok. Jörgen Malmquist, Studentlitteratur, 2006.

EU: iate.europa.eu

Termbanken IATE är en sammanslagning av alla de termbanker som tidigare förekommit separat inom EU. IATE innehåller terminologi med

översättningar mellan alla EU:s språkkombinationer. När det gäller medicinska termer är den dock varken särskilt uttömmande eller bra.

FASS. Förteckning över humanläkemedel. Läkemedelsindustriföreningen, LIF, 2010.

Se substansnamnen i avsnitten ATC-register och Substansregister.

Folkhälsovetenskapligt lexikon. Urban Janlert, Natur och Kultur i samarbete med Folkhälsoinstitutet, 2000.

Denna bok innehåller en hel del forskningsanknuten terminologi.

IHTSDO: www.ihtsdo.org/publications/introducing-snomed-ct

Mer om Snomed CT som system finns att läsa i dokumentet SNO-MED CT User Guide som finns att ladda ner på IHTSDO:s webbplats.

Kemikalieinspektionen: www.kemi.se

Här finns risk- och skyddsfraser, som är överenskomna inom EU. Via denna webbplats kan man också söka i databaser med namn på olika kemiska substanser.

Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa, 2003:

<http://www.socialstyrelsen.se/klassificeringochkoder/koderfunktionstillstand/icf>

Svensk version av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Det övergripande målet för klassifikationen är att erbjuda ett samlat och standardiserat språk och en struktur för att beskriva hälsa och hälsorelaterade tillstånd.

Läkemedelsverket: www.lakemedelsverket.se

Produktinformation inom läkemedelsområdet (produktresumé och bipacksedel) skrivs enligt mallar som är överenskomna inom hela EU. De svenska mallarna innehåller många fel och inkonsekvenser, men de fasta fraserna måste användas i denna typ av dokument.

Medicine [engelsk-svensk-engelsk]. P.H. Collin, Norstedt, 1998.

Medicinska förkortningar och akronymer. S. Cederblom, Studentlitteratur, 2005.

Medicinska ord. Bengt Lundh & Jörgen Malmquist, Studentlitteratur, 2005

Medicinsk och farmaceutisk ordbok. Engelsk-svensk, svensk-engelsk. Clive K. R. Cressy, Oxford Physicians and Publishers Ltd, 2005.

Metoder och principer i terminologiarbetet. Spri-rapport 481. Spri och TNC (som finns tillgänglig på Socialstyrelsens webbplats), 1999.

Organisk-kemisk nomenklatur. Susanne Wikman, Studentlitteratur, 2004.

Psykologilexikon. Henry Egidius, Natur och Kultur, 2005.

SBU: www.sbu.se

På webbplatsen finns en ordlista med termer som används vid utvärdering av medicinska metoder

Socialstyrelsen: www.socialstyrelsen.se/halsoinformatik/nationelltacksprak

Här finns information om satsningen Nationellt fackspråk för vård och omsorg. I den ingår översättningen av Snomed CT.

Socialstyrelsens termbank: app.socialstyrelsen.se/termbank/

Här finns terminologier inom vård och omsorg som Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och privata vårdgivare rekommenderat, bl.a. hälso- och sjukvårdsstatistik och läkemedelsstatistik.

Svenska biotermgruppen: www.biotermgruppen.se

Här kan man söka efter termer inom livsvetenskaperna, främst de molekylära.

Svenska koder för laboratoriemedicin enligt IFCC-IUPAC kodverkets principer (2000). Urban Forsum, Föreningen för medicinsk mikrobiologi.

Svenska Läkaresällskapets språkfrågedatabas: www2.svls.se

Här är en samling frågor besvarade av Läkaresällskapets språkvårdskommitté.

Svensk läkemedelsstandard (SLS). Svenska farmakopékommittén, Läkemedelsverket, 2007.

Här finns engelska och svenska namn på ett antal läkemedelssubstanser samt EU-förankrade s.k. standard terms för läkemedelsformer, administreringsätt och förpackningar.

TNC:s webbplats: <http://www.tnc.se>

Här finns allmän information om terminologiska och fackspråkliga aktiviteter i Sverige. Som översättare kan man bli abonnent och på så sätt få hjälp av TNC i sitt översättningsarbete.

Allmänna svenska och engelska källor

Collins dictionary (2007). Sandra Anderson, HarperCollins.
Engelsk-engelsk ordbok.

Nationalencyklopedins ordbok (1995-1996). Bra böcker.

Norstedts stora engelsk-svenska ordbok (2000). Petti Vincent, Norstedts ordbok.

Norstedts stora svensk-engelska ordbok (2000). Petti Vincent, Norstedts ordbok.

Språkrådets webbplats: <http://www.sprakradet.se>

Svenska Akademiens ordlista (SAOL) (2006). 13:e uppl. Norstedts ordbok.

Svenskt språkbruk – ordbok över konstruktioner och fraser (2003). Norstedts Akademiska Förlag.